

گفتگو برای تعیین شبکه مسائل رودخانه کشف رود

نفسیه سیدنژاد گل ختمی^۱، محمد سلیمی گل شیخی^۲، رضا براتی^۳

۱- دانش‌آموخته دکتری هواشناسی، پژوهشکده آب و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد، ایران. ۲- به ترتیب کارشناس ارشد تأسیسات آبیاری و دکتری تخصصی مهندسی عمران،

شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی، ایران. * n.seyyednejad@ut.ac.ir

مسائل شهری از جمله مسائلی هستند که متأثر از عوامل گوناگونی هستند و باید از دیدگاه‌های مختلف بررسی شوند. یکی از مشکلات شهر مشهد، وضعیت وخیم رودخانه کشف رود است. این رودخانه از شمال مشهد می‌گذرد و دارای قدمت تاریخی مهمی است. مسیر این رود روزگاری نقش جاده ابریشم را داشته و تمدن‌ساز بوده، اما در اثر بی توجهی، به محلی برای دفع فاضلاب‌های صنعتی و فضولات حیوانی و انسانی تبدیل شده و آسیب‌های مختلف اجتماعی، بهداشتی، اقتصادی، فرهنگی و غیره به اطراف رودخانه وارد کرده است. این رودخانه می‌تواند منبع مهمی برای رونق کشاورزی، صنایع و گردشگری باشد؛ اما به ظرفیت‌های آن کمتر توجه شده و عموماً به آن با نگاه تهدیدمحور مانند جریان یافتن پساب‌های خطرناک شهری و استفاده در جهت تولیدات ناسالم کشاورزی پرداخته شده است. از طرف دیگر نظر به تغییرات روزافزون اقلیمی، فرهنگی، اقتصادی و غیره لازم است شبکه مسائل امروز و آینده مرتبط با این رودخانه با یک نگاه جامع توسط پژوهشگران، نخبگان و دغدغه‌مندان تبیین شود. هم‌چنین، حل مسائل پیرامون رودخانه کشف رود نیاز ضروری به فعال‌سازی جامعه محلی دارد تا مسئولیت‌پذیری نسبت به سرنوشت رودخانه حاصل و در نتیجه اقدام جمعی رخ دهد. هدف از این یادداشت، معرفی و ارائه یک سازوکار مناسب در خصوص تعیین شبکه مسائل احیاء پیرامون رودخانه کشف رود در قالب سلسله جلسات گفتگو با نخبگان، متخصصان و مسئولین است.

تعریف-پیرامون رودخانه

۷- اشاره به وجود ده‌ها موتور تلمبه که با انتقال فاضلاب خام از رودخانه کشف رود به زمین‌های کشاورزی مجاور و آبیاری آن‌ها، منجر به تولید محصولات کشاورزی بیماری‌زا (۱۶ محصول) و ابتلا به بیماری‌های پوستی و انگلی شده است (روابط عمومی جهاد کشاورزی شهرستان مشهد، ۱۴۰۰/۹/۲۹؛ بنائی، ایسنا، ۱۳۹۵؛ مشهد امروز، ۱۳۹۹، کد خ: ۱۶۶۴۶)

۸- افزایش سطح آلودگی در منطقه و رشد عوامل بیماری‌زا مانند انواع بیماری‌های قارچی، میکروبی، ویروسی و آفاتی مانند پشه سالک و مالاریا در نتیجه جاری شدن فاضلاب (ایسنا، ۱۳۹۳، کد خ: ۹۳۰۷۰۸۰۴۶۴۶)؛ اشاره به به‌روز نبودن و ناکافی بودن تعداد تصفیه‌خانه‌های موجود و همچنان آلاینده بودن آب تصفیه شده خروجی برخی تصفیه‌خانه‌ها (اله‌پور، صبح امروز، ۱۴۰۱/۴/۱۶؛ همتی، تسنیم، ۱۳۹۹)

۱۰- عدم وجود و یا عدم انتشار آمار و اطلاعات به روز در مورد میزان آلوده بودن پساب‌ها، میزان سطح زیرکشت با آب‌های آلوده و میزان آلودگی محصولات کشاورزی تولید شده (پژمانفر، صبح امروز، ۱۴۰۱/۴/۱۶)؛ عدم کفایت بودجه‌های دولتی و لزوم جذب سرمایه (رزم حسینی، خبرگزاری صدا و سیما، ۱۳۹۸)

۱۲- دریافت فاضلاب توسط تصفیه‌خانه‌ها بیش از ظرفیت‌شان و در نتیجه جاری شدن فاضلاب مازاد در رودخانه

۱۳- عدم رصد صحیح تانکرهای حمل فاضلاب و نیاز به رصد برخط با استفاده از GPS (پژمانفر، صبح امروز، ۱۴۰۱/۴/۱۶)

۱۴- فروش غیرقانونی فاضلاب خام و استفاده در بخش کشاورزی (ایسنا، ۱۳۹۵، کد خ: ۹۵۱۰۱۸۱۰۷۴۰)

۱۵- ارتباط مستقیم با زندگی ۶۰۰ هزار نفر از همسایگان مشهدی (همتی، سایت اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان رضوی، ۱۳۹۸)

۱۶- اعلام نیاز به تعیین الگوی کشت مناسب پیرامون رودخانه کشف رود (یزدان‌پناه، ۱۳۹۹، تحلیل بازار، کد خبر: ۱۴۰۷۸۴)

۱۷- غیرقابل استفاده شدن خاک حاشیه کشف رود برای کشاورزی (ضرابی، ۱۴۰۱، ایرنا)

۱۸- و غیره

رودخانه عنصر طبیعی است که با محیط پیرامون خود ارتباط دارد و بر اجتماع، اقتصاد و کشاورزی پهنه اطراف خود موثر است. این پهنه مرتبط با رودخانه به صورت سیستمی می‌تواند یک مجموعه در نظر گرفته شود که سرنوشت مشترکی با رودخانه دارد؛ معادل آن در متون انگلیسی corridor است و در این یادداشت از آن به عنوان «پیرامون رودخانه» یاد می‌شود.

چالش‌ها و سابقه اقدامات مرتبط با رودخانه کشف رود

مشکلات مربوط به رودخانه کشف رود مکرر در رسانه‌ها بیان و توسط مسئولین پیگیری شده است. فهرست برخی از این موارد که در سال‌های اخیر در رسانه‌ها مطرح و خبرساز شده در ادامه آمده است:

۱- تجاوز به بستر و حریم کشف رود و تغییر کاربری آن: وجود آلودگی‌های فراوان در اطراف کشف رود، احداث انبار، کارگاه‌های صنعتی سبک، کارگاه‌های خدماتی و آغل دام، وجود قالی‌شوئی‌ها و کارگاه‌های آلاینده در بستر رودخانه (تقی‌زاده، خبر فاخر، ۱۴۰۰؛ عسکری، خراسان، ۱۳۹۴)

۲- آسیب‌پذیری ساکنان پیرامون رودخانه موقع سیلابی شدن کشف رود (صحراگرد، رگنا، ۱۳۹۸)

۳- بوی نامطبوع رودخانه (روزنامه خراسان، ۱۳۹۹/۱۲/۱۳)

۴- اختلال در امنیت اجتماعی و ناامنی در پیرامون رودخانه (افق مشهد، ۱۳۹۸، کد خ: ۲۱۶۲۲؛ مشرق، ۱۳۹۸، کد خ: ۹۴۶۸۳۸)

۵- تخلیه نخاله‌های ساختمانی، پسماندهای گوناگون، فاضلاب خانگی، صنعتی و تجاری، زه‌آب‌های کشاورزی حاوی سموم و کودهای شیمیایی و فاضلاب‌های تصفیه نشده (تقی‌زاده، خبر فاخر، ۱۴۰۰؛ روزنامه ایران، ۱۳۸۸)

۶- آلوده شدن خاک اطراف کشف رود (شبکه اطلاع‌رسانی راه دانا، ۱۳۹۸، کد خ: ۱۵۵۱۱۲۷)

مباحث مطرح شده توسط روزنامه‌ها ممکن است علمی، دقیق و جامع نباشند. اما تعدد این اخبار؛ با موضوع پیرارودخانه کشف‌رود؛ نشان دهنده این است که این رودخانه تبدیل به یک مسأله حاد اجتماعی شده است. همچنین، راه‌حل‌ها و یا آسیب‌های مطرح شده ممکن است از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف محل بحث و اختلاف نظر باشد. از طرفی، علی‌رغم پیگیری‌ها و تلاش‌های انجام شده توسط مسئولین، برخی از مشکلات همچنان به قوت خود باقی است و ریشه‌ای حل نشده است و همچنان تأثیرات سوئی بر پیرارودخانه کشف‌رود دارند. به نظر می‌رسد مسائل به طور جامع تبیین نشده، نقش دستگاه‌ها در حل مسائل به طور واضح مشخص نشده و به برخی مشکلات نسبت به برخی دیگر توجه بیشتری شده است.

روش پیشنهادی

روش پیشنهادی برای ترسیم شبکه جامع مسائل مرتبط با پیرارودخانه کشف‌رود، برگزاری سلسله جلسات «گفتگو برای تعیین شبکه مسائل رودخانه کشف‌رود» با حضور نخبگان، متخصصان و نمایندگان نهادهای مربوطه است. هدف از این سلسله جلسات این است که ابتدا شبکه مسائل اولیه ترسیم، سپس در گروه‌های تخصصی به بحث

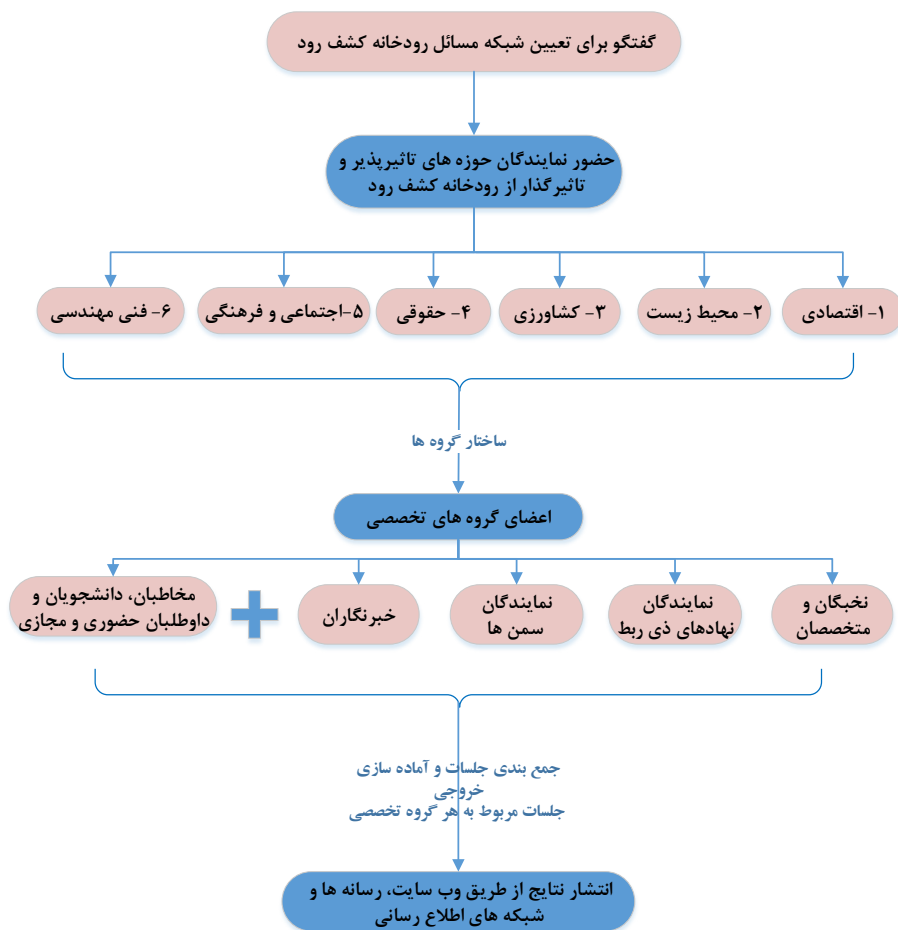
و تبادل نظر با رویکردهای مختلف پرداخته شود و در مرحله بعد شبکه مسائل جمع‌بندی و به طور کامل و جامع ترسیم شود (شکل ۱). همچنین با توجه به نقش تمدن‌ساز این رودخانه در گذشته، چشم‌انداز روشنی برای تأثیرگذاری بر اقتصاد، فرهنگ و کشاورزی شهر ترسیم نمود. در نهایت ماتریس سه بعدی مسائل، نگرش‌ها و مسئولیت‌ها تهیه شود و نقش هر نهاد، سازمان و ارگان مشخص شود. باید تلاش شود تا همه حوزه‌های تأثیرپذیر و تأثیرگذار بر پیرارودخانه کشف‌رود در روش پیشنهادی مدنظر قرار گیرند. این حوزه‌ها شامل موارد زیر می‌باشند:

- ۱- اقتصادی (تولید و گردشگری)؛
- ۲- اکوسیستم؛
- ۳- کشاورزی؛
- ۴- حقوقی (مالکیت‌ها)؛
- ۵- اجتماعی و فرهنگی (اشتغال، امنیت اجتماعی)؛
- ۶- فنی و مهندسی (شکل ۱).

جلسات گفتگو با موضوع هر کدام از حوزه‌های ذکر شده و با حضور افراد موافق و مخالف برگزار شوند (شکل ۱). باید سخنرانان حاضر در این جلسات موضوعی، با پیشنهاد مؤسسات، ارگان‌ها و دانشگاه‌های صاحب‌نظر در این زمینه، انتخاب شوند تا زمینه برای حضور افراد متخصص، بدون اعمال نظر و سلايق اعضای برگزارکننده فراهم گردد. ساختار پیشنهادی کلی برای برگزاری این سلسله جلسات در شکل ۱ نشان داده شده است.

اعضای گروه‌های تخصصی

هر جلسه‌ی گفتگو با محوریت یکی از گروه‌های تخصصی قید شده در قسمت قبل برنامه‌ریزی می‌شود. افراد متخصص و مرتبط با احیای پیرارودخانه کشف‌رود در هر کدام از این جلسات به عنوان سخنران حضور می‌یابند. سخنرانان از لیست پیشنهادی مؤسسات درگیر در موضوع تعیین شبکه مسائل احیای پیرارودخانه کشف‌رود انتخاب خواهند شد. نکته‌ی مهم در انتخاب سخنرانان، ایجاد یک دیدگاه جامع و ترسیم شبکه مسائل در حوزه‌ی موردنظر برای پرهیز از یک جانبه‌نگری در ترسیم مسائل است که توسط اعضای گروه‌های تخصصی به دقت بررسی و اجرا خواهد شد (شکل ۱).

شکل ۱- ساختار پیشنهادی «گفتگو برای تعیین شبکه مسائل رودخانه کشف‌رود»

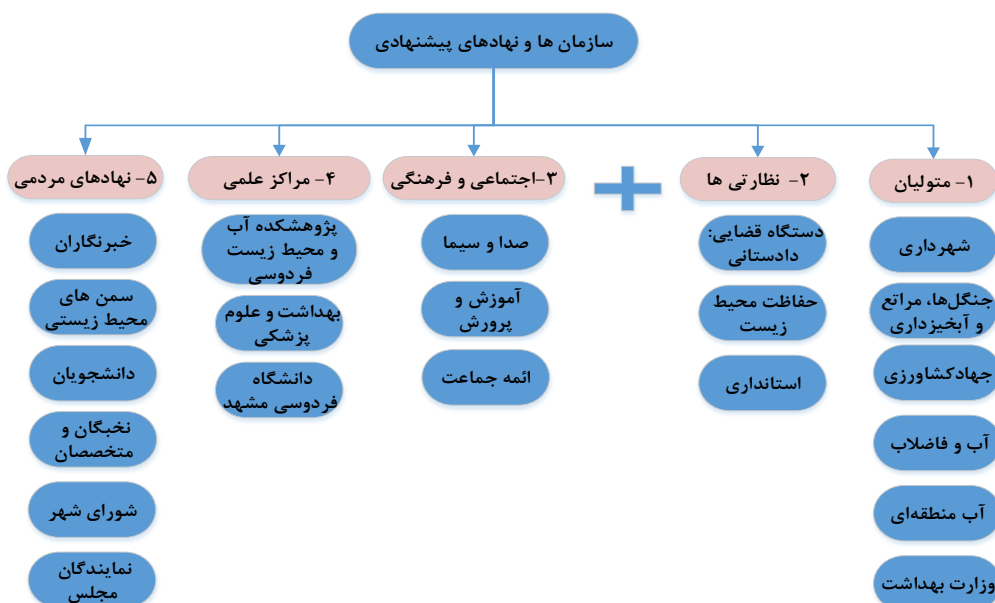
برای پربارتر شدن جلسات گفتگو و استماع نظرات از دیدگاه تخصص‌های مختلف، نمایندگانی از همه‌ی سازمان‌هایی که به‌نوعی نسبت به احیای پیراودخانه کشف‌رود دغدغه، تخصص و مسئولیت دارند، به عنوان سخنران در جلسات حضور خواهند داشت. این افراد که از سوی سازمان مربوطه معرفی می‌شوند، باید دارای موضع شفاف و مشخص در خصوص موضوع بحث باشند تا بتوانند مسائل را به روشنی بیان و در تحقق چشم‌انداز موثر باشند. فهرست سازمان‌هایی که پیشنهاد می‌شود تا در صورت امکان در هر کدام از حوزه‌های قیدشده نماینده معرفی نمایند، به شرح زیر می‌باشد. به طور کلی می‌توان مدعوین را به بخش‌های متولیان، نظارتی‌ها، اجتماعی و فرهنگی، مراکز علمی و نهادهای مردمی تقسیم‌بندی کرد (شکل ۲).

۱. سازمان‌های مردم نهاد (شبکه سمن‌های محیط‌زیستی استان)
۲. دستگاه قضایی (دادستانی)
۳. نمایندگان مجلس، شورا و شهرداری مشهد
۴. پژوهشکده آب و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد
۵. شرکت‌های آب و فاضلاب مشهد و خراسان رضوی و آب منطقه‌ای خراسان رضوی
۶. سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران و محیط‌زیست خراسان رضوی
۷. سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور
۸. جهاد کشاورزی
۹. بهداشت و علوم پزشکی مشهد
۱۰. آموزش و پرورش
۱۱. و غیره (حسب مورد)

عمل به هرگونه قانون و اجرای هرگونه طرح، پروژه و برنامه مصوب در آینده، نیازمند همراهی آحاد جامعه به شرط آگاهی و جلب اعتماد ایشان است. بنابراین لازم است که عموم مردم نیز به تدریج در جریان دستاوردهای این جلسات قرار بگیرند و فرآیند رشد جمعی نیز حاصل شود. فضا سازی رسانه‌ای در نهایت منجر به ایجاد اعتماد عمومی و حتی جلب مشارکت‌های مردمی اعم از همکاری در اجرای قانون، فعالیت‌های داوطلبانه، وقف و غیره خواهد شد. این فضا سازی رسانه‌ای اگر بر حضور حداقل یک نهاد دانشگاهی و پژوهشی مانند پژوهشکده آب و محیط زیست به عنوان نماد همراهی نخبگان در تعیین چارچوب‌ها و سیاست‌ها در کنار سازمان‌های متولی تأکید کند قطعاً به جلب افکار عمومی کمک خواهد کرد. اطلاع‌رسانی رسمی جلسات، چه در خصوص برگزاری جلسات و چه در خصوص انتشار نتایج، باید از طریق وب‌سایت و شبکه‌های اجتماعی انجام شود.

خروجی نهایی

خروجی نهایی مجموعه جلسات، تعیین شبکه مسائل رودخانه کشف‌رود به صورت جامع و با دیدگاه‌های مختلف می‌باشد. در راه‌حل پیشنهادی تلاش شد تا همه حوزه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر از مسائل مرتبط با رودخانه کشف‌رود مدنظر قرار گیرند. در نتیجه انتظار می‌رود خروجی این جلسات منجر به فهرستی از دغدغه‌های متخصصین هر حوزه بعلاوه یک مقاله سیاستی در هر حوزه تخصصی شود. همچنین، همگرایی دستگاه‌ها، نهادها، سمن‌ها، گروه‌های مرجع شهری و آگاه‌سازی افکار عمومی بستری مناسب برای هر گونه تصمیم‌گیری برای حل مسائل مرتبط با رودخانه کشف‌رود باشد.

شکل ۲- سازمان‌های مدعو پیشنهادی